

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 740 від 15.11.2022 «Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1502-22>

5. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12>

6. Закон України «Про державну міграційну службу» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF3P900A>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-26>

ГАРМОНІЗАЦІЯ УМОВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДВОКРИТЕРІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЄСПЛ

Оверчук С. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін,
Рівненський інститут Київського університету права
Національної академії наук України
м. Рівне, Україна*

Реформування інституту правової допомоги в Україні та визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) вимагають імплементації універсальних європейських стандартів. Ключова проблема полягає у чіткому визначенні умов доступу особи до юридичної допомоги за рахунок бюджетних коштів. Метою цього дослідження є комплексний аналіз судових прецедентів ЄСПЛ, які регулюють забезпечення права особи на захист відповідно до статті 6 § 3 (с) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у контексті надання безоплатної правничої допомоги.

Право на безоплатну правничу допомогу (БПД) є конституційним правом кожної людини в Україні (ст. 59 Конституції України) і має найвищу юридичну силу. У доктринальному розумінні, як зазначала професор О. Г. Яновська, надання безоплатної правової допомоги повинно розглядатися не як акт благодійності стосовно малозабезпечених, а як зобов'язання, покладене на суспільство в цілому [1, с. 202]. Європейський суд неодноразово підкреслював, що Конвенція гарантує практичне і ефективне здійснення прав, а не їх теоретичний чи ілюзорний характер. Це

положення є особливо актуальним для права на захист, оскільки просте призначення захисника державою ще не забезпечує його ефективності, якщо адвокат ухиляється від виконання своїх обов'язків (*Artico v. Italy*).

Право на безоплатну юридичну допомогу не є безумовним. Згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ, це право є кумулятивним і залежить від одночасного дотримання двох умов (критеріїв):

1. «Умова стану» (*Тест на нужденність*): Фінансовий критерій, який вимагає, щоб особа не мала достатніх коштів для оплати послуг захисника.

2. «Умова суті» (*Інтереси правосуддя*): Надання допомоги має бути необхідним для забезпечення належного та справедливого судового розгляду.

Рішення про надання або відмову в допомозі мають бути мотивованими, а процедура розгляду – прозорою та зрозумілою. Держава несе позитивний обов'язок діяти активно, щоб особа дізналася про можливість вимагати безкоштовного адвоката (*Talat Tuns v Turkey*) [2, с. 367].

Фінансовий критерій («Умова стану»). Визначення фінансового критерію залишається на розсуд національного законодавця, проте система повинна забезпечувати ефективний характер права. Тягар доказування відсутності достатніх коштів покладається на заявника, але Суд може задовольнитися ознаками скромного фінансового стану (*Pakelli v. Germany*). ЄСПЛ допускає, що держава може вимагати компенсації витрат на БПД після завершення провадження, якщо згодом виявляється, що особа платоспроможна (*Croissant v. Germany*).

Проте в Україні спостерігаються системні проблеми в цьому питанні. Існує суперечність між Законом «Про безоплатну правничу допомогу» [3] (який вимагає врахування середньомісячного сукупного доходу сім'ї) та положеннями КПК України (ст. 49), що дозволяє залучення захисника на підставі простого клопотання підозрюваного про відсутність коштів. Крім цього, суб'єкти, які мали б перевіряти фінансовий стан, часто самоусуваються від цієї функції, що призводить до неформального встановлення «презумпції бідності». Це суперечить вимогам ЄСПЛ щодо кумулятивного застосування умов.

Критерій «Інтересів правосуддя» («Умова суті»). Цей критерій забезпечує належне здійснення правосуддя. ЄСПЛ виділяє три ключові взаємопов'язані фактори для його оцінки:

1. *Тяжкість кримінального правопорушення та суворість покарання.* Ризик позбавлення волі (навіть на невеликий термін) є універсальним критерієм, що вимагає обов'язкового забезпечення адвокатом (*Benham v. UK*). Враховуються також значні фінансові зобов'язання (штрафи) (*Pham Hoang v France*).

2. *Юридична або фактична складність справи.* Професійна допомога необхідна, якщо справа містить складні правові чи фактологічні питання. Відмова можлива лише у винятково простих справах (*Barsom and Varli v*

Sweden). Складність може стосуватися й спектра потенційних каральних заходів (*Quaranta v. Switzerland*).

3. *Соціальний стан та особисті обставини*. Враховуються чинники, що знижують здатність особи до самозахисту: фізичні вади (порушення слуху), мовний бар'єр, вік, освіта (*Timergaliyev v. Russia; Biba v Greece*). Суд вимагає персоналізованої оцінки здатності обвинуваченого до ефективної участі.

Однією з головних прогалин є абстрактний характер умови залучення захисника, якщо «обставини кримінального провадження вимагають участі захисника» (п. 3 ч. 1 ст. 49 КПК України). Відсутність тлумачення цього критерію призводить до довільного застосування з боку суб'єктів права.

Крім того, наявність Реєстру адвокатів БПД звужує конвенційне право особи на вибір адвоката. Існуючі правила роботи конкурують із Правилами адвокатської етики, що призводить до «одержавлення» системи БПД, зниження ефективності допомоги та втрати адвокатурою власної незалежності.

Національне законодавство України має бути невідкладно узгоджене з кумулятивною двокритеріальною моделлю ЄСПЛ для уникнення системних порушень права на справедливий судовий розгляд. Так, вдосконалення фінансового критерію («Умова стану») вимагає низки законодавчих рішень: необхідно узгодити положення КПК України та Закону «Про безоплатну правничу допомогу», встановивши єдиний уніфікований стандарт оцінки матеріального стану, що базується на сукупному доході сім'ї. Доцільно запровадити механізм періодичного моніторингу майнового стану особи протягом усього періоду надання БПД. Також слід передбачити додаткову юридичну відповідальність за подання недостовірної інформації та деталізувати процедуру компенсації витрат державних коштів у таких випадках.

Необхідні також законодавчі ініціативи щодо конкретизації критерію «Інтересів правосуддя» («Умова суті»). З метою усунення довільності, доцільно конкретизувати ст. 49 КПК України, прямо імплементувавши три релевантні фактори ЄСПЛ: тяжкість покарання, юридична/фактична складність справи та особисті/соціальні обставини обвинуваченого. Крім того, суди зобов'язані посилити функцію судового контролю і обґрунтовувати свої рішення щодо залучення адвоката на безоплатній основі, посилаючись на відповідні прецеденти ЄСПЛ, зокрема щодо забезпечення «інтересів правосуддя. Суд, як «останній захисник справедливості», має активно припиняти конвенційні правопорушення.

Окремої уваги заслуговує проблема інституційної незалежності адвокатури. Для запобігання ризику формування підконтрольної виконавчій владі системи «державних захисників», необхідно підвищити роль професійних асоціацій адвокатів у сфері регулювання надання БПД. Також доцільно передбачити в українських законах альтернативні форми надання безоплатної допомоги. Для розширення можливостей реалізації

конвенційного права на вибір адвоката та підвищення ефективності правозахисту, необхідно доповнити статтю 25 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4] відповідною нормою щодо легалізації та підтримки допомоги *pro bono*.

Таким чином, для забезпечення ефективного доступу до правосуддя та мінімізації ризиків конвенційних порушень, національне законодавство України має бути гармонізоване з кумулятивною двокритеріальною моделлю ЄСПЛ. Лише повна імплементація фінансового критерію та критерію «інтересів правосуддя» гарантує, що конституційне право на захист буде реалізовано як практичне і дієве, а не формальне.

Література

1. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 199–202.

2. Макбрайд Д. *Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес*: посібник. Переклад Д. Шкрюба. Рада Європи, Ген. директорат з прав людини і прав. питань. Київ: К.І.С., 2010. 576 с.

3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 21.10.2025).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 21.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-27>

МІЖНАРОДНЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Олійник А. А.

*аспірант кафедри адміністративного і кримінального права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Сучасні кримінальні правопорушення у цифровій сфері за своєю природою мають транскордонний характер, оскільки вони не обмежуються лише територією однієї країни чи віртуальним простором. Ці злочини, що набувають глобального, міждержавного та міжнародного характеру,